

СТАТИИ

УДК 94(381,,-05“)

ТРИ ПЛАНИНИ ДО ХЕЛАДА: ЦРТИЧКИ ЗА
ПЕРСИСКОТО МИНУВАЊЕ НИЗ МАКЕДОНИЈА*Војислав Саракински*Доцент во Институтот за историја на Филозофскиот факултет
при Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Скопје

Подготовките за последниот, четврти по ред персиски поход во Европа ги започнал уште Дареј I. Кралот имал намера да ги реши работите на западната граница еднаш и засекогаш; со тоа, тој би ги крунисал постигањата од 513/2 и од 492 год. од ст.е., кога било воспоставено персиското присуство на големиот територијален потег од Хелеспонт до границите на кралството на Аргеадите. Поразот во битката на Маратонското поле во 490 год. од ст.е. несомнено бил удар за персиските воено-политички планови во копнената Хелада; па сепак, стратегиската положба на Персијците во Егејскиот басен не била сериозно разнишана. Поразот во битката кај Маратон ниту имал некакво влијание врз персиската контрола во Тракија и во Македонија ниту, пак, предизвикал некакви промени во политичките определници на Македонското Кралство. Две години по задушнувањето на Јонското востание, Мардониј успеал повторно да воспостави цврсто персиско присуство на делови од тракомакедонското крајбрежје; дури и по битката кај Маратон, оваа обновена власт воопшто не била загрозувана. Благодарение на нивните стратегиски поставени бази и воени посади во Европа, Персијците лесно можеле да се подготват за ново масивно навлегување по копно.

Токму тоа и било планирано. Според сè, ако Персија нападнала решително уште во 486 год. од ст.е., историјата на Егејскиот басен би добила мошне различен тек; во тој миг, наместо да размислуваат за опасноста што им се надвиснувала од запад и од север, хеленските полиси биле разединети, политички спротивставени и несложни, голем дел од нив војувале едни против други, а Атина сè уште немала флота би била од пресудно значење за одбраната од азискиот непријател.¹ Но, планираниот персиски напад го спречиле смртта на Дареј, во ноември 486 год. од ст.е., како и два бунта – во Египет, нешто пред неговата смрт, и во Вавилонија, веднаш потоа. Ксеркс, новиот Голем Крал, наследил две задачи со суштинска важност: да излезе на крај со бунтовите во долината на Нил и во Месопотамија и да ги продолжи подготовките за

---

¹ *Pace* A. R. BURN, *Persia and the Greeks*², Stanford University Press, 1984, pp. 276. Авторот цени дека во тој случај секако би имало затоплување на односите меѓу Атина и Спарта, но дека тоа ни случајно би ја немало потребната тежина без Клеомен и Милтијад и, секако, без атинската флота, што допрва требало да се изгради.

големата замисла на неговиот татко – последниот и најголем персиски поход во Европа.

1. Персиските бројки, масовната работа, количината на собраните ресурси и времетраењето на логистичкото планирање, јасно укажувале дека Ксеркс намислил напад врз копнена Хелада со мошне големи размери.² Бројките што ги среќаваме не само кај Херодот туку и кај сите други извори со восхит и со стравопочит ги опишуваат персиските сили. Во епиграмот во чест на битката кај Термопилите, Симонид истакнува: „четири илјади мажи од Пелопонес тука се бореа против триста миријади“;³ Хелените што ја доживеале персиската плима веројатно ценеле дека бројот од три милиони Азијци е претеран и дека тој се должи на поетската слобода, но никој од нив не го осудил како апсурден. Осум години подоцна, Ајсхил ја означува војската на Ксеркс како „свкупната сила на синовите на Азија“;⁴ по една генерација, Херодот излегол со конечна сума од 5 283 220 луѓе од сите делови на кралството, силите што биле побројни „од секој друг поход во историјата“.⁵ Секому му е јасно дека не само кај Херодот туку и во другите случаи станува збор за апсурдни претерувања; но фактот што тие не подлегнале на критиката на времето и останале како историска традиција секако сведочи за впечатливоста на војската од Азија, поради која Хелните забаравиле дури и на најблагата историска критика.⁶

Такви се општите впечатоци во наративните и во литературните извори; да се задржиме накусо и врз специфичните бројки. Ајсхил верувал дека во битката кај Саламина биле ангажирани 1207 брода во полна бојна сила⁷ и, очигледно, очекувал дека неговата публика ќе му поверува; има навестувања дека оваа бројка Атињаните ја дознале или во тоа време или малку подоцна, од Хелени што служеле во персискиот строј.⁸ Кон ова Плутарх додава уште еден одред од 200 брода,⁹ а Херодот пишува за „повеќе од 1327 брода“.¹⁰ Пловилата за поморска поддршка – пентеконтери, триаконтери, керкури, како и товарните бродови за коњи – на двапати кај Херодот се спомнуваат како 3000 на број.¹¹ Всушност, сразмерот на помошните пловила и на бојните бродови не е сосем невозможен, ако се има предвид дека повеќето

² Cf. деталниот приказ и анализата за ова кај N. G. L. HAMMOND, „The expedition of Xerxes“, in *The Cambridge Ancient History vol. IV*, Cambridge University Press, pp. 532-536.

³ Hdt. 7.228.

⁴ Aesch. *Pers.* 12.

⁵ Hdt. 7.20.2, 7.186.2.

⁶ Можеби најубавата забелешка за ова може да се прочита кај J. B. BURY & R. MEIGGS, *A History of Greece, fourth edition with revisions*, Palgrave, London, 1978, 167: „Their defence of Europe... made an enduring impression upon the Greek mind and was shaped by Greek imagination into a wonderful dramatic story at a time when the critical instinct had not yet developed. No tale is more delightful than this tale as Herodotus tells it... and none illustrates better the story-shaping genius of the Greeks.“

⁷ Aesch. *Pers.* 336, 341-3.

⁸ Сепак, cf. BURN, *ум. тpyд*, 330 и C. HIGNETT, *Xerxes' Invasion of Greece*, Oxford, Clarendon Press, 1963, 345, кои тврдат дека и дури и Хелените биле свесни дека бројот на активни бојни бродови не надминувал 600.

⁹ Plut. *Them.* 12.5, 14.1.

¹⁰ Hdt. 8.66.1; cf. 8.184.1, 8.185.1.

¹¹ Hdt. 7.97; 7.184.3.

градови во тоа време сè уште пловеле со пентеконтери, а не со триери; што се однесува до персоналот, дури и ако ја намалиме процената на Херодот за половина, повторно излегуваат околу 120 000 луѓе.¹² Не треба да се забораваат и бојните бродови под мостот преку Хелеспонт, на број 674, како и множеството луѓе што ги опслужувале и требало да ги извлечат во случај мостот да се распадне.

Да се зборува за копнената војска е многу потешко; сепак, мнозина се обиделе да го расчистат и ова прашање, без оглед колку несигурно или дури контроверзно ќе изгледаат нивните заклучоци.¹³ Проблемот е во тоа што во 480 год. од ст.е. Хелените немале можност да ја видат севкупната персиска воена сила, развиена и распоредена во борбен ред; Ајсхил не се осмелува да спекулира за конечната бројка, но сепак спомнува еден заповедник на „Црната коњаница“ од 30 000 луѓе,¹⁴ тројца заповедници со по 10 000 луѓе,¹⁵ како и еден важен хилијарх, „заповедник на 1000 луѓе“.¹⁶

Херодот не дава детален опис на сатрапските војски ниту во Критала ниту, пак, во текот на напредувањето кон Сарди. Од она што го кажува за персиските одреди, се чини дека ги имало 24 000 на број – четири одреди од кралската гарда,¹⁷ 10 000 „Бесмртни“ и 10 000 коњаници. Всушност, Херодот го чува пребројувањето за најдраматичниот момент, концентрирањето на сите копнени и поморски сили кај Дориск во Тракија. Според него, никој не ја забележал бројноста на секој контингент поодделно,¹⁸ но до конечната бројка се дошло преку изработка на трло што собирало 10 000 војници, во кое се внесувале и се изнесувале луѓе, сè дури не се дошло до бројка од 1 700 000 војници. Не треба особено да се нагласува дека тука повторно станува збор за личниот впечаток на хеленските автори, како и за нивната желба да ја прикажат сопствената победа како победа над цела Азија; инаку, јасно е дека од овие бројки не може да се извлече ништо полезно, освен можеби податокот за бројноста на Иранците, кој изгледа веројатен.

2. Дури и ако ги оставиме настрана милионите Азијци на Херодот, сепак е јасно дека за потфат со толкави размери биле потребни и грижливо логистичко планирање и огромни подготовки. За ова Ксеркс можел да смета не само на огромното богатство и големите човечки ресурси со кои располагал туку и на стручната подгот-

¹² Сепак, треба да се има на ум и забелешката на L. SCOTT (*Historical Commentary on Herodotus Book 6*, Brill, Leiden-Boston, 2005, 470) дека бројот на веслачите зависел од намената што ја имал бродот во тој миг. На пример, кога се користела за транспорт на продукти или стока, класичната триера ја опслужувал само еден ред веслачи, транитите; затоа е многу тешко да се даде дефинитивна пресметка на бројноста на луѓето во персиската флота. V. деталните пресметки на авторот за бројноста на персиската војска во Appendix 3 (стр. 479-487), со детален список на стручна литература за ова прашање.

¹³ V., на пример, R. BURN, *цит. труд*, 326-332; C. HIGNETT, *цит. труд*, 350-355. Бројките што ги наведува Диодор (11.3.7-9) не се од никаква помош и веројатно станува збор за неосновани претпоставки на Ефор.

¹⁴ Aesch. *Pers.* 315.

¹⁵ Се чини дека станува збор за еден коњанички и два пешадиски одреда; Aesch. *Pers.* 302, 314, 994.

¹⁶ Веројатно одред од персиската кралска гарда, Aesch. *Pers.* 304.

¹⁷ Hdt. 7.40.1: два коњанички и два пешадиски одред, секој со по илјада луѓе.

¹⁸ Hdt. 7.60.

веност на неговите поданици. Изградбата на мостот преку Хелеспонт, како и проби-вањето канал преку најтесната точка на полуостровот Атос, наложувале сите овие ресурси да се искористат до крајност.

Каналот преку Атос не е само најимпресивниот градителски споменик од времето на краткотрајното персиско присуство во Европа туку, несомнено, и еден од најхрабрите логистички потфати во стариот свет. Затоа и не е чудно што овој канал го привлекувал вниманието не само на античките извори туку и на патописците и научниците од поновото време. Ретки се случаите кога располагаме со детален „технички“ извештај од античко време, што може да се поврзе со современите методи на истражување и работа, па така да се провери и вистинитоста и издржаноста на она што го раскажува Херодот.¹⁹

Херодот вели дека каналот бил долг 12 стадии, а во зависност од стапката што послужила како основа за оваа пресметка, должината би изнесувала приближно 2.2-2.3 километри. Бидејќи растојанието од едниот до другиот брег изнесува приближно 2 километри, а каналот не одел праволиниски, би се рекло дека неговата процена не е далеку од вистината.²⁰ Тој не ја спомнува широчината на каналот, но пишува дека бил доволно широк за да се разминат две триери; ако една триера со спуштени весла зафакала простор од околу 10 метри, каналот морало да биде широк најмалку триесетина метри за да може две триери да пловат една покрај друга; во спротивно, триерите би требало да се влечат со вовлечени весла, што би подразбирало постоење на диолкос, а такво нешто во изворите не се спомнува. За широчината сведочи и Страбон,²¹ кој го презема податокот на Деметриј од Скепсида дека каналот бил широк еден плетар (во зависност од еталонот, приближно 27-35 метри).

Колкава работна сила била потребна за да се направи сето ова? Ако претпоставиме дека еден работник можел да ископа, да извлече од коритото и да однесе вкупно два кубни метра земја дневно, за да се ископа канал со такви димензии би требало да се вложат околу 130 000 работни часа. Ако зборуваме за работна сила од 2 000 неквалификувани работници, со заедничка работа, работата на ископањето би требало да се заврши за приближно 80 дена. Но, за да се пробие каналот преку Атос,

¹⁹ Во врска со каналот на Ксеркс, може да се извлечат податоци од три главни групи сведоштва. На прво место се податоците од наративните извори, пред сè од Херодот (7.22-24, 7.37, 7.122); полезни се и приказите направени од посетители и патописци од поново време, на пример на ШУАЗЕЛ-ГУФЈЕ (кој раскажува што видел во 1766.), на ЛИК (кој го посетил местото во 1806.), како и на СППЕТ, кој во 1838. бил задолжен од Британската поморска управа да го премери и да го исцрта местото на кое се наоѓал каналот; целосен список и извадоци од спомнативе дела даваат В. S. J. ISSERLIN *et al.*, „The Canal of Xerxes: Facts and Problems“, *The Annual of the BSA* 86, 1991. Увид сè уште може да се добие и со теренско рекогносцирање, како и од фотографии од воздух и од сателитски снимки.

²⁰ Податоци за должината на овој канал даваат и Плиниј (*Nat. Hist.* 4.32) и Скимнос (*Perieg.* 648), но нивните претерани тврдења не се сосем убедливи; од друга страна, податокот за должина од 11 стадии, што го дал Деметриј од Скепсида, а го зачувал Страбон (7, fr. 35), може да претставува издржана алтернативна пресметка. Cf. V. K. KARASTAKIS & S. P. PAPAMARINOPOULOS, „The Detection of Xerxes' Canal by Shallow Reflection and Refraction Seismics“, *Geophysical Prospecting*, May 1997, pp. 389-401.

²¹ Strab. VII, fr. 35.

било потребно повеќе од копање и расчистување на земјата: требало да се изградат сигурносни брани и молови, да се покријат падините со цврста глина за да се спречат одрони, да се пробијат и странични канали по кои ќе истекува насобраната вода. Најпосле, Херодот раскажува дека зад секој човек што копал имало уште четворица што ја кревале и ја носеле земјата; ова можеби е претерано, но во секој случај, заедно со помошниот и стручниот персонал, бројката на ангажираните работници не би требало да биде помала од шест илјади луѓе.

Со ова била покриена само непосредната работа на каналот: за да можело целата работа да се спроведе во дело, била потребна и логистичка поддршка. Снабдувањето на работната сила кај Атос, исто како и кај мостовите преку Хелеспонт, било сериозна задача, особено зашто тука влегувале и логистичките подготовки за походот којшто требало да се случи мошне скоро. Според Херодот, главниот извор на суровини и луѓе била Азија; потребните суровини и работници биле носени по море до Елај, персиската поморска база на јужниот крај на Херсонес, а од таму биле пренесувани по копно или по море сè до Атос.²² Најважен продукт во снабдувањето било азиското брашно, но и тоа морало да се надополнува со локални производи.²³ Со цел да се подготви снабдувањето за луѓето и за влечната стока во текот на походот, на крајбрежниот пат биле поставени центри за дотур на суровините донесени од Азија;²⁴ племињата низ чија територија минувале патните правци биле однапред поучени да подготват „гостољубие“ за војската, што значело повеќемесечно трупане брашно и храна, како и гоеење на стоката, така што, според Херодот, локалното население на крајот немало со што да се прехрани себеси.²⁵

Требало да се размислува и за сместувањето на работниците, трговците, инженерите и на геодетите, како и на војниците и морнарите. Работите на Атос и на Хелеспонт ја вклучувале целата социјална пирамида. На врвот на пирамидата кај Атос биле двајца персиски благородници, веќе спомнатиот Бубарес и неговиот соработник Артахаж, секако со придружба; потоа, имало специјализирани работници, градители, техничари, занаетчии, трговци и продавачи (се спомнуваат пазари), како и војници, да не зборуваме за целата толпа што обично се собирала околу секој воен логор. Поради долготрајноста на работите, невозможно е сите овие да престојувале во шатори; тврди градби биле потребни не само за да се сместат персиските благородници туку и за работната сила, за да не биде десеткувана од болести.²⁶ Понатаму, не смееме да забораваме дека при дотурот на брашното и житото, кои доаѓале од Азија, најверојатно по морски пат,²⁷ временските услови можеле да предизвикаат прекин во снабдувањето, па секако за нив морало да има барем провизорни амбари и складишта.

---

²² Hdt. 7.22.

²³ Hdt. 7.23.4.

²⁴ Hdt. 7.25.2.

²⁵ Hdt. 8.116-121.1.

²⁶ За жал, не се најдени траги од претпоставените постојани градби; cf. теренските извештаи од ископувањата (B. S. J. ISSERLIN *et al.*, „The Canal of Xerxes on the Mount Athos Peninsula: Preliminary Investigations in 1991-2“, The Annual of the BSA 89, 1994, pp. 277-284; ИСТИОТ, „The Canal of Xerxes: Investigations in 1993-1994“, The Annual of the BSA 91, 1996, pp. 329-340).

²⁷ Hdt. 7.23.

Ако се земат предвид сите компоненти на овој зафат, би се рекло дека логистичките подготовки за него траеле еднакво долго, ако не и подолго од неговото спроведување во дело. Без оглед дали сето ова навистина траело две или три години, како што тврди Херодот, пробивањето на каналот кај Атос не би можело да се нарече ниту претерано ниту, пак, непотребно и залудно; што се однесува до Персијците и нивните науми, каналот бил подобар, поефективен и пополезен дури и од коринтскиот диолкос на Истам.

Уште една работа што не смеела да се заобиколи било внимателното испитување, одржување и, по потреба, пробивање и воспоставање на патната мрежа. Транспортниот капацитет на тогашните пловила бил толку мал што било мошне тешко, речиси и невозможно, пренесувањето на целата копнена војска да оди по море.²⁸ Во таа смисла, походот на Датис и на Артаферн го претставувал врвот на можностите во морскиот транспорт,²⁹ а станувало збор за поход што бил организиран многу побрзо и со воени цели помали и поограничени од оние на Ксеркс. Придвижувањето во летните месеци било полесно, зашто тогаш флотите биле на море, па можеле да носат војници, суровини, дури и коњи и коњанички одреди на посебно осмислени транспортни пловила; но во зимските месеци Персијците биле ограничени само на копнените патишта. Токму затоа било заповедано да се изградат два, речиси трајни моста преку Хелеспонт и најмалку два моста преку Стримон, а веројатно и преку сите други реки каде што требало да се мине.³⁰ Херодот тврди дека секогаш кога дозволувале условите војската била делена на три поворки, а секоја поворка одела по различен пат за да се избегнат тесните грла и големите доцнења. Секако, биле определени и места за оставање намирници, коишто се носеле од Азија на транспортни бродови низ заштитени води (до Левке Акте и Тиродиса, на европската страна на Пропонтида) или, пак, биле доставувани од трговците (до Дориск, до Ејон на устието на Стримон, како и до брегот на Термајскиот Залив).³¹ Херодот не пропушта да каже

²⁸ Особено зашто тука не станува збор само за војската туку и за многубројниот „комесаријат“, логистичките, инженерските и интендантските единици. На пример, додека вооружените сили се префрлале во Европа преку подолгиот мост, покусиот бил целосно преплавен со носачи, со коли влечени од коњи и од волови, како и со луѓе одговорни за снабдувањето, кои го организирале пренесувањето на храната и опремата (Hdt. 7.55.1; cf. 8.40). Херодот спомнува и крда од друга стока (7.187.1), веројатно камили. Флотата, пак, била придружувана од трговци со бродови на едра коишто го пренесувале снабдувањето за посадите на бојните бродови, зашто во нив имало сосем малку место за храна и за други производи; овие трговци пловеле сè до брегот на Тесалија (Hdt. 7.184.5; 7.186.1; 7.191.1), можеби дури и до Атика. Податоциве изгледаат претерано само на прв поглед, а всушност се сосем во линија со големите потфати од подоцнежното време: така, Куртиј Руф спомнува армија од 30 000 носачи кај Дамаск (3.13.16), а Ксенофонт – 400 запрежни коли, што носеле брашно и вино за 13.000 европски борци на Кир Помладиот (*Anab.* 1.10.18).

²⁹ Cf. Анализата кај G. V. GRUNDY, *The Great Persian War and Its Preliminaries; a Study of the Evidence, Literary and Topographical*, John Murray, London, 1901, 71 sqq.

³⁰ Веројатно станува збор за мостовите поставени врз дрвени столбови и носачи цврсто вкопани во коритото на реката; овој метод на градба бил искористен околу 425 год. од ст.е. кај Девет Патишта, а бил применет и од Александар III кај реката Оксос (*Agg. Anab.* 3.29.3).

³¹ Cf. анализата на патиштата за снабдување, како и дискусијата за персиските склади кај BARKER, 2005: 14-17.

дека племињата на крајбрежјето за првпат виделе вакви осмислени и добро одржувани патишта и дека Тракијците гледале на персиските потфати со восхит и со чудење.³²

Најпосле, сиот овој труд би бил залуден ако не бил поткрепен со веродостојни информации од теренот. За ова служеле „пратениците“ што Ксеркс ги испратил во Хелада откако пристигнал во Сарди,³³ а кои среде зима го минале крајбрежјето и стасале на меѓата на Хелада. Додека патувале кон југ, пратениците успеале да обезбедат „земја и вода“ од многу полиси; со исклучок на Фокида, Дорида, Евбоја, Теспија и Платаја, им се покориле сите други области и полиси, сè до границата меѓу Бојотија и Атика. До почетокот на 480 год. од ст.е., дипломатската иницијатива на Ксеркс имала извонреден успех.³⁴ На другата страна, и Хелените пратиле свои шпиони, кои требало да испитаат какви се и колкави се силите што Ксеркс ги собрал во Сарди. Овие шпиони биле заробени, но Ксеркс ги ослободил и ги пратил назад во Хелада за да им објават на сите колкава е неговата војска; тие се вратиле дома во јануари 480 год. од ст.е. Состојбата била заплеткана до крајност; сите се договарале, се надмудрувале и се подготвувале на еден или друг начин, а константа во целава приказна се само огромните подготовки на Ксеркс.

3. Како и да е, до зимата 481 год. од ст.е., сите подготовки биле завршени во најголема мера. Летото или есента истата година, делови од копнената војска се собрале кај Критала во Кападокија и здружено го почнале патешествието кон Сарди.³⁵ Откако ја минале реката Халис, овие одреди влегле во Фригија и стасале до градот Келајна; оттаму, преку соленото езеро кај Анава, дошле до фригиска Колоса на брегот на реката Ликос, притока на Мајандар. Преку Кидрара, на меѓата на Лидија – каде што наводно сè уште стоел граничен камен поставен од Кројс – четите продолжиле низ гратчето Калатевос и оттаму најпосле стасале во Сарди. За да процени со колкав непријател ќе треба да го вкрсти оружјето,³⁶ Ксеркс пратил „гласници“ да бараат земја и вода низ цела Хелада, за што веќе зборувавме – и тоа од сите, освен од Атина и Лакедајмон, со кои не можело да стане збор за мир.³⁷ Во меѓувреме, градителите на Хелеспонт ги привршувале мостовите кај Абидос, каде што протокот бил најтесен. Еден мост граделе Египтјаните, а друг Фојникијците; првите мостови што ги изградиле се урнале во бура, по што Големиот Крал, наводно, ги камшикувал и ги оковал водите на Хелеспонт.³⁸ На градителите им била отсечена главата – како што

---

³² Hdt. 7.115.3.

³³ Најверојатно на почетокот на октомври 481 год. од ст.е.

³⁴ Hdt. 7.132.1; cf. N. G. L. HAMMOND, “The Expedition...”, 542-543, кој сепак ги проценува градителските зафати на Персијците во Европа и тврди дека тие биле првите што ја осмислиле патната мрежа на тракомакедонското крајбрежје.

³⁵ Описот на патниот правец укажува дека станувало збор само за одредите собрани локално, во западна Азија. Главното собиралиште сепак било во градот Сарди, а некои заостанати одреди ѝ се придружиле на војската дури кај Абидос. Cf. деталниот приказ на собирањето кај G. B. GRUNDY, *цит. труд*, 213 sqq.

³⁶ Hdt. 7.34.

³⁷ Hdt. 7.32.

³⁸ Hdt. 7.34-36; cf. BURN, *цит. труд*, 320-321.

забележува Гранди, pour encourager les autres, како што обично се правело тогаш,³⁹ новите мостови, пак, се покажале како поуспешен градителски зафат.⁴⁰

На Персијците не им требало многу за да наближат до географска Македонија; но тука задачата на историчарот веќе се усложнува. Херодот, најверојатно, немал никаква претстава за теренот, па затоа и не може јасно да ги определи патните правци од Дориск до Терма; сепак, Хамонд тврди дека тие може да се препознаат и денес, и тоа само со теренско набљудување и со рекогносцирање.⁴¹ Ова донекаде е навистина точно. Меѓу Дориск и Неапол лежи крајбрежна рамнина од алувијални депозити; во тоа време рамнината веројатно била потесна од денес, но затоа, пак, имала повеќе мочурливо земјиште и езера.⁴² Низ оваа рамнина можело да се патува без оглед на годишното време, а на страната што гледа кон внатрешноста има сосем доволно место да се трасира и поширок пат по кој би оделе влечни коли. Подоцна Ливиј опишува токму таков пат, кој одел по меѓата на територијата на Маронеја,⁴³ а потоа „се приближува до тракиската Парореја, но никогаш не врти кон морето“.⁴⁴ Дали станува збор за истиот патен правец, којшто можеби бил трасиран и користен и пред персиското навлегување во Европа, не може да се каже.

Додека го опишува напредувањето на Ксеркс од гледната точка на Ејон и островот Тасос, Херодот ги набројува хеленските полиси на брегот, покрај кои Ксеркс минувал од страната што гледала кон внатрешноста.⁴⁵ Бидејќи Херодот скока од Пистир на Ејон, а го пропушта Неапол, може да се претпостави дека на таа точка Ксеркс бил нешто подалеку во внатрешноста. Колоната што се движела по крајбрежјето, како и коњаницата што се напасувала близу езерата, веројатно оделе сосем близу до хеленските полиси, преку Неапол, сè до Бромиск; средната поворка, во која била и колесницата на Ксеркс, одела по израмнет и поплочен пат, којшто од Дориск веројатно одел по меѓата на внатрешната рамнина сè до ден. Макри, а потоа преку појас од ниски ритчиња сè до Пистир. Можно е дека од таму бил пресечен пат низ ридовите за да се влезе во рамнината околу Кренида – но не знаеме дали некоја од двете „горни“ поворки воопшто свртела кон Кренида.⁴⁶

Третата поворка, којашто одела најдлабоко во внатрешноста, ни задава и најмногу проблеми. Хамонд забележува дека крајбрежниот појас, вклучувајќи го тука и Стримонскиот басен, е отсечен од внатрешноста со острите и високи венци на

³⁹ G. V. GRUNDY, *цит. труд*, 220.

⁴⁰ Опстојна дискусија за начинот на градба на овие мостови, како и за материјалите што се користеле, има кај P. F. BARKER, *From the Scamander to Syracuse: Studies in Ancient Logistics*, Thesis, University of South Africa, 2005, 29-40.

⁴¹ N. G. L. HAMMOND, “The Expedition...”, 539 sqq.

⁴² Во тоа време имало помали езера и водени површини близу Дориск, Маронеја, Дикаја и Пистир; cf. N. G. L. HAMMOND, “The Expedition...”, со детален преглед на литературата.

⁴³ Liv. 39.27.10.

⁴⁴ Хамонд тврди дека оваа „Парореја“ ги опфаќала планините меѓу крајбрежјето и внатрешноста на Тракија, поточно – венецот источно од Рупелската Клисура, што би било навистина премногу далеку.

⁴⁵ Hdt. 7.109.2.

⁴⁶ V. топографската анализа на патните правци кај C. J. TUPLIN, „Xerxes' March from Doriscus to Therme“, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 52.4, 2003, pp. 385-409.

Родопите, Пирин и Орбел и цели дека во околината воопшто нема делница по која би можела да напредува толку голема војска. Поведен од ова, тој заклучува дека „патот низ внатрешноста“ ја однел војската од Дориск по долината на Хеброс во централната тракиска рамнина („срцето на сатрапијата“ на Фол и Хамонд⁴⁷), а оттаму преку ден. Самоков, Кустендил и Валандово до Амфакситида – или, пак, преку ден. Разлог и Петрич до Стримонскиот басен. Сепак, за ова тврдење нема ниту подлога ниту причина – а да не зборуваме за нелогичноста на целата ситуација, во која една војска, чија крајна точка е Терма (ден. Солун), би одела натаму во висина на средното течение на Хеброс (ден. Марица) и централната тракиска рамнина. Како што правилно опоменува Таплин,⁴⁸ кој извонредно детално ги анализира можните патни правци, има најмалку шест правци за да се стигне од долното течение на Стримон до Терма, а цело време да се остане на крајбрежјето. Третата персиска поворка веројатно се поместува толку далеку на север, зашто Херодот ги спомнува Акант и реката Ехедор како дел од еден правец, оној по кој одел Ксеркс; но, ако внимателно се набљудува стратиграфијата на теренот, Акант и течението на Ехедор сосем лесно може да бидат дел од два различни патни правца. Спомнувањата на Сирус и на басилејот на Крестонците⁴⁹ укажуваат дека се напредувало и посеверно од Акант, северен Халкидик и басенот на Болбе и Коронеја. Сепак, податоците за трите мојри на војската треба да се сфатат како општ, а не како детален приказ на поделбата по патни правци. Може да се прифати дека на делниците со тесни грла, војската можела да оди и по шест или седум паралелни патишта со помал пресек, од кои некои би минувале низ Крестонија и по Ехедор – и тогаш податоците на Херодот, во суштина, би биле точни; но, сосем е несфатливо зошто војската би требала да пробива пат преку Тракија, па оттаму да оди преку Добер и Ороп или, пак, да се спушта право кон југ по долината на Ехедор. Всушност, ако веќе треба начелно да се извлечат три логични патни правци, тоа може да се направи без проблем: на пример, на делницата на патот од Стримон до Терма, едната мојра би одела во правец на средното течение на Ехедор, другата во правец на ден. Лахана, а третата преку Мигдонија.

Се разбира, ова изгледа топографски точно, што не значи дека војската навистина напредувала по овие правци. Во крајна линија, тешко е да се замисли ситуација во која персиските одреди уште во Дориск би биле поделени на три дела и дека тие, како по заповед, стриктно би се држеле до оваа поделба сè до Терма. За разлика од современите географски карти, условите на теренот варираат; треба да се смета и на непробиени или оштетени патишта, надојдени реки, природни пречки и токму затоа прашањето за точното определување на патните правци може да се реши само на „кабинетски“ начин, со набљудување и анализа на она што е можно и веројатно, за разлика од она што не е ниту веројатно, ниту можно. Тврдењето дека една мојра од војската на Ксеркс се пробивала во правец на ден. Кустендил и Валандово секако се вбројува во редот на оние претпоставки што не се ниту можни ниту веројатни. Сепак, се чини дека Хамонд инсистира да ги помести персиските одреди толку далеку

---

⁴⁷ Cf. V. SARAKINSKI, “The Fallacy of the European Satrapy“, *Živa Antika* 60 (2010), pp. 77-108.

⁴⁸ C. J. TUPLIN, *цит. труд*, 402 sqq.

⁴⁹ Соодветно, Hdt. 8.115; 8.116.

на север поради нешто што нема врска со топографијата – а тоа е неговото тврдење за „подарокот“ со којшто Ксеркс го почестил Александар I, имено, контролата на голем дел од Горна Македонија.⁵⁰

За овој чуден подарок ќе стане збор набргу. Во меѓувреме, додека Ксеркс се пробивал или по течението на Ехедор или низ Мигдонија, флотата и крајбрежната поворка ги обиколиле Халкидик и Крусида и стасале во Терма. Флотата го покрила брегот од Терма па сè до устието на Аксиј, а логорите за персиската војска се протегаале низ целата крајбрежна рамнина, сè до устието на Халиакмон. Сосем блиску на југ бил Олимп, меѓникот на Хелада. Додека напредувал од Хелеспонт до Терма, Ксеркс собрал уште 120 брода со посади од Хелените на крајбрежјето и од блиските острови, како и пешадиски сили од локалното население – Пајонците, жителите на Пиерида, племињата на Халкидик и Еордајците близу езерото Болбе.⁵¹

4. Најпосле, персиската војска, по вторпат во својата историја, стасала до кралството на македонската династија Аргеади. Во епизодата што ја датираме во 512 год. од ст.е., Аминта I му дал земја и вода на Дареј, Кралот над Кралевите; сега главните улоги ги имале нивните синови, Александар I и Ксеркс. Ова било одлично време да се испочитува залогот на Аминта и да се бара помош од неговиот син Александар, зашто вистинските проблеми и тешкотии започнувале дури сега. Дотука персиската војска напредувала по тракомакедонското крајбрежје меѓу планините и брегот, низ широка рамнина, без поголеми физички пречки; сега војската требало да се пробива низ област со остри и непристапни планински засеци, по бавни и кривулести патишта. Сè до Пиерија, природата на теренот дозволувала војската и флотата да напредуваат речиси напоредно, на мало растојание, со меѓусебна логистичка поддршка; но, патните правци низ јужна Пиерија и Тесалија на многу места значително се оддалечувале од морето, поради што соработката меѓу родовите на војската била многу потешка.⁵² Херодот сведочи дека Ксеркс чекал „многу денови“ во Пиерија додека „третина од неговата војска“ сечела дрва и градела пат за постојана комуникација и снабдување.⁵³ Историографот тврди дека по овој пат требало да оди целата експедициска сила; но поверојатно е дека се одело онака како што дозволувала конфигурацијата на теренот, секако преку повеќе потесни патишта.⁵⁴

⁵⁰ Врз основа на еден податок кај Јустин (7.4.1).

⁵¹ Hdt. 7.185.

⁵² Па сепак, сè до битката кај Платаја не се спомнува дека Персијците имале какви било проблеми во снабдувањето; што се однесува до овој дел од патот, јасно е дека тоа се должело исклучиво на нивниот „домаќин“, Александар I, којшто секако ја презел грижата за снабдувањето додека војската била на територијата на неговото кралство.

⁵³ Hdt. 7.131.

⁵⁴ Според Хамонд, зборовите „третина од војската“ сведочат дека станувало збор за централната од трите поворки и дека другите требало да минуваат низ Темпе, односно низ Волустана. Освен што е физички невозможно да се одржи и онака несигурната поделба на војската врз која Хамонд толку инсистира – особено на територијата каде што Пиериските Планини се спојуваат со Оса и со Олимп – самиот Херодот вели дека од Тесалија кон југ војската се движела во две поворки; значи, стројот не бил (и не можел да биде) фиксно зацртан однапред, туку се адаптирал на условите, како што и би се очекувало.

Но ударна точка на нашето внимание во оваа епизода не е пробивањето пат низ Пиерија туку нешто многу поинтересно. Како што спомнавме и погоре, врз основа на една не сосем логична конјектура, Хамонд ја поместува најсеверната од трите претпоставени персиски поворки многу подалеку на север одошто тоа го бара теренот на која било делница од Дориск до Терма. За да ги сфатиме причините за ова несфатливо поместување, треба да го проследиме во целост тврдењето на Хамонд. Значи, според него, поворката којашто одела најдалеку на север имала задача да ја зацврсти персиската контрола во внатрешноста (за којашто, патем речено, немаме податок дека воопшто била спроведена), и да ја продлабочи одбраната на крајбрежниот пат. Бидејќи се движела толку далеку на север, се тврди дека оваа поворка успеала да воспостави контрола на териториите сè до Добер. Ова, наводно, се гледа од податокот зачуван кај Јустин,⁵⁵ кој пишува дека Ксеркс му дал на Александар I власт над „делата територија меѓу планините Олимп и Хајмос“, и тоа токму во времето кога „бура од неволи надвиснала над Хелада“.

На прво место, не е јасно како треба да ја сфатиме географската определница на Јустин. Хамонд цени дека со името „Хајмос“ не се означувала ден. Стара Планина (Балкан), туку дека тоа име се користело за целиот планински венец што се протегал од Понт речиси до Јадранското Море. Врз основа на едно толкување на Страбон,⁵⁶ Хамонд тврди дека податокот на Јустин се однесува на планинските масиви од Осогово до Шар Планина кои, како што и самиот признава, толку се далеку на север така што се поклопува со северната граница на географска Македонија. Според Хамонд, зборовите на Јустин се само „грандиозна експресија“ на фактот дека Александар ја добил од Персијците управата над горномакедонските области и тоа некаде меѓу смртта на Дареј и повлекувањето на Ксеркс – уште поточно, или во 481 год. од ст.е., додека Бубарес го градел каналот низ Атос или дефинитивно по безбедното пристигнување во Терма.

Иако сите ценат дека пасусот на Јустин не треба да се сфати посериозно од обична реторска вежба,⁵⁷ Хамонд наоѓа начин да верува дека токму во времето на персискиот поход Александар I бил признаен како крал од горномакедонските племиња, додуша во рамките на врховната персиската власт.⁵⁸ Ако се запрашаме врз што (освен врз податокот на Јустин) би се темелело ваквото убедување и кој друг извор го бележи ова, одговорот е сосем очекуван – врз ништо и никој. Ваква работа не спомнува ниту Херодот (кој умее да пишува дури и за кавгите на локалните ба-

---

⁵⁵ Iust. 7.4.1.

⁵⁶ Strab. 7, fr. 36.

⁵⁷ Cf., на пример, заклучокот на Борза дека податокот на Јустин мора да се отфрли „on the grounds of geographical, motivational and chronological implausibility“; E. N. BORZA, *In the Shadow of Olympus: the Emergence of Macedonia*, Princeton, New Jersey, 1990, 115. Сепак, речиси е фрапантно она што Борза го тврди во продолжение – дека кралот на Македонија и онака веќе контролирал поголем дел од таа територија.

⁵⁸ N. G. L. HAMMOND & G. T. GRIFFITH, *A History of Macedonia*, volume II, 550-336 B.C., 1979, 64. Хамонд продолжува дека приближно во тоа време Орестите „престанале да бидат Орести Молоси и станале Орести Македонци, какви што биле и во времето на Тукидид“ – тврдење кое, само по себе, содржи толку нелогичности и неточности, што не заслужува да се коментира.

силеи со нивните синови) ниту, пак, Тукидид (кој детално пишува за условите во Горна Македонија, особено за Арабај од Линкестида.

Но речиси непостоечките изворни податоци, фактот дека и тие податоци што ги има се непроверливи, како и авторитетот којшто, инаку, (не) го ужива Јустин, се само еден дел од проблемот. Вториот, уште позначаен дел, се однесува на состојбата на теренот. Во изворите јасно се кажува каде имало персиски посади и кои стратемиски точки ги држеле Персијците (на пример, по долното течение на Стримон и кај рудниците) – но, никогаш и со ништо не е посведочено дека воопшто се појавиле во Горна Македонија. Никаде и никогаш не се спомнува дека персиска војска избила во висина на *Stenai*; дека го минала превалецот Кара Бурун; или, на пример, дека се судрила со претходникот на Арабај од Линкестида. Според сè, во Горна Македонија Персијците не можеле да имаат ниту подлабоко познавање на состојбата, а не пак длабинска контрола. За да се подари една територија, најпрвин треба да се воспостави неопходен минимум на воено присуство и контрола; ние, пак, не можеме да тврдиме дека воопшто имало активни персиски посади западно од Стримонскиот басен, а не пак да зборуваме за Горна Македонија.

Најпосле, треба да се имаат на ум и сведоштвата за идните настани, од кои јасно се гледа колкава територија и колку време Александар I воопшто можел да контролира. Во 479 год. од ст.е., по дваесетгодишната политичка заштита од Персијците, Александар се обидел да воспостави контрола врз територијата до преминот Девет Патишта на Стримон – чиешто центри на моќ биле политички згаснати речиси цела деценија, на која имало политички вакуум и на која во моментот никој не полагал право. Тој успеал да постави стража на преминот, но мошне брзо им го вратил на Едонците, зашто му било поисплатливо да склучи политички договор со нив одошто да држи војска под оружје толку далеку од центарот на кралството. Во овој контекст, како аналогија би требало да се спомне и значајното сведоштво на Тукидид за територијата на Одрисите. Тукидид категорично тврди⁵⁹ дека Одрисите извесно време (можеби во 429 год. од ст.е.) ја контролирале целата крајбрежна територија, од Абдера сè до устието на Дунав. Но, ако се земе предвид географијата на Балканскиот Полуостров, јасно е дека би било многу тешко да се воспостави ефективна контрола на таква и толкава територија – а опсегот на територијалната контрола на Одрисите несомнено зависел од тоа дали таа можела да се спроведе. Од оваа гледна точка, а според досегашните анализи засновани врз фактите и здраворазумското расудување, само триаголникот меѓу Хајмос, Витоша и Родопите во правец на Хеброс бил кохерентна целина што можела да се управува.⁶⁰

Според сè, и покрај јуначките обиди на Хамонд да најде некаква логика во она што го пишува Јустин, се чини дека на македонските кралеви ќе им треба уште некое време за да воспостават контрола над Горна Македонија и нејзините базили. Во 480 год. од ст.е. тоа сепак бил преголем залак за Александар I, дури и со евентуалната помош од неговите персиски пријатели.

⁵⁹ Thuc. 2.97.1.

⁶⁰ Анализа за ова кај Z. H. ARCHIBALD, „Thracians and Scythians“, in *Cambridge Ancient History* vol. VI, The Fourth Century B.C., Cambridge University Press, 1994, 448 sqq.

5. Тука завршуваат сите податоци што го врзуваат напредувањето на војската на Ксеркс со територијата на географска Македонија. Персиската војска, при повлекувањето, ќе мине низ Македонија уште во два наврата. За последното повлекување, во 479 од ст.е., немаме никакви податоци, но затоа пак е добро посведочено враќањето на дел од војската по поразот во битката кај Саламина – кога Ксеркс решил да се врати во Азија и да му го препушти заповедништвото на Мардониј, синот на Гобрија.⁶¹ Херодот раскажува дека Ксеркс се повлекувал кон Хелеспонт со шеесет илјади луѓе, одбрани од војската на Мардониј, а со кои заповедал Персиецот Артабас. Според нашиот историограф, Артабас и неговите луѓе учествувале во големото патешествие само како придружба на кралот; сепак, од идните настани може да се насети дека една од главните задачи на Артабас била да ја зацврсти контролата на заднината и уште еднаш да го расчисти теренот по кој одела главната персиска линија на комуникации и снабдување.

Сликата за ова повлекување што ја дава трагедиографот Ајсхил⁶² навистина ѝ доликува на природата на неговите дела. Според него, додека напредувала кон Хелеспонт, војската на Ксеркс постојано била казнувана од боговите за безбожните постапки во Хелада; војници умирале од жед во Бојотија; во Тесалија ги покосила глад; оние, пак, што преживеале, се изнамачиле дури да се пробијат по крајбрежјето. Најлошо од сè било што, токму додека минувале преку Стримон, мразот попуштил под зраците на октомвриското сонце; оние што се удавиле биле „среќни“, а сосем малкумина стасале дома. Од друга страна, Херодот веројатно можел да добие информации од очевидци, а немал толкава потреба да ѝ даде трагичка драматичност на целата работа, па затоа дава сосем различен приказ на првиот дел од враќањето на Ксеркс. Според него, Персијците преку Бојотија се префрлиле во Тесалија, каде што извесно време останале да одмораат. Додека Мардониј ги организирал „окупационите“ сили, војската требало да зимува во Тесалија и Македонија, зашто овие земји биле богати со жито, како и со есенска и пролетна паша за коњите и за влечната стока. Значи, барем што се однесува до повлекувањето до Македонија, нема причина да се спекулира за проблеми во снабдувањето и не може да стане збор за некакво умирање од глад и жед. Сепак, во врска со минувањето низ Македонија и низ Тракија, и Херодот раскажува неколку сензационалистички епизоди, кои речиси се поклопуваат со она што го кажува Ајсхил. Така, може да се прочита дека војниците јаделе трева, лисја и кора од дрвјата, дека биле совладани од дизентерија и дека умирале од чума; дека војската оставила толпа болни во Тесалија и во Македонија;⁶³ дека Ксеркс минувал 16 километри дневно, но успеал да спаси сосем мал дел од својата воена сила; го дознаваме и тоа дека Ксеркс морал да ги додржи физиолошките потреби дури до Абдера.

Не треба посебно да се истакнува дека е мошне тешко да се поверува во секоја од овие приказни. Јасно е дека работите во никој случај не оделе сосем мазно, но не е многу веројатно дека Персијците се соочиле со толкави проблеми. Овие сцени подразбираат дека персискиот систем на комуникација и снабдување бил целосно

---

⁶¹ Најдетален приказ и анализа на случувањата кај Саламина дава BURN, *цит. труд*, 450-475, *q.v.*; покус и попрегледно кај J. V. BURY & R. MEIGGS, *цит. труд*, 174-179.

⁶² Aesch. *Pers.* 480-514.

⁶³ Hdt. 8.115.

пресечен – при сè што војската на Мардониј го придружувала Ксеркс сè до Тесалија, а од таму до Хелеспонт го придружувала завидна воена сила на чело со Артабас. Хамонд правилно забележува дека ако работите навистина биле такви, Персијците би се распрснале на што поширока можна територија во потрага по локален извор на храна (и, благодарение на воената надмоќност, секако би се снабделе), наместо упорно и праволиниски да се држат до претпоставениот пат.⁶⁴

Всушност, се чини дека снабдувањето функционираше ефикасно за целото време на походот, првенствено поради внимателното планирање, складовите за храна и добрите копнени комуникации. Ксеркс и Артабас минале низ Магнесија, Темпе, Македонија, па оттаму покрај езерото Болбе и планината Пангај сè до Хелеспонт,⁶⁵ исто како што и во 479 од ст.е. одредите на Артабас ќе се враќаат по патот низ внатрешноста.⁶⁶ Патниот правец на овие војски сведочи дека тие не зависеле од снабдувањето што го оставала флотата, па оттука следува дека и патиштата, и линиите на комуникација во внатрешноста на крајбрежјето биле редовно одржувани. Ова веројатно било можно зашто племињата на крајбрежјето или биле на страната на Персијците или, пак, биле внимателни и никогаш јавно не одбрале страна; отворениот отпор бил вистинска реткост. Басилејот на Бисалтите одбил да му служи на Ксеркс и се повлекол кон планините во внатрешноста, но неговите синови и нивните следбеници ѝ се придружиле на персиската војска. Колесницата на Ахура Мазда, што Ксеркс ја оставил на пат кон Хелада, била украдена од Пајонија,⁶⁷ но можно е дека за тоа биле одговорни непокорените Агријани.

Всушност, единствен организиран бунт бил оној на Потидеја и Олинт, којшто го зафатил крајниот запад на Халкидик.⁶⁸ Не знаеме зошто месното население се решило на бунт токму во овој момент. Има спекулации дека на тоа ги инспирирала „очајната“ состојба на персиската војска која минувала кон Хелеспонт, поради што помислиле дека можат безбедно да го отфрлат персискиот јарем. Но во ова тешко може да се поверува, и тоа не само зашто приказните на Ајсхил и делумно на Херодот се преувеличени. Навистина би било неразумно да се поверува во ваквиот изговор, кога Мардониј со војската сè уште се наоѓал во Европа и секако морал барем еднаш да помине оттаму; и Артабас требало да се врати по истиот пат, а и северна Тесалија и Македонското Кралство биле дел од персискиот строј.

Како и да е, овој бунт се заканувал да ја прекине линијата на комуникација и снабдување по крајбрежниот пат, па јасно е зошто требало веднаш да се задуши. Артабас се обидел да го стори тоа на враќање кон Тесалија и ги опсадил Олинт и Потидеја. Потидеја се наоѓала на тесното парче земја што ја поврзува Палена со копното, била заштитена со бедеми од едниот до другиот брег, па можела пристапот кон полуостровот да ѝ го попречи на секоја војска што не била придружена од флота; Олинт немал таква стратесиска положба, но бил уште поважен за Персијците, зашто оттаму можел целосно да се блокира патниот правец кон Азија.

⁶⁴ N. G. L. HAMMOND & G. T. GRIFFITH, *цит. мpyд*, 245.

⁶⁵ Aesch. *Pers.* 485-495.

⁶⁶ Hdt. 9.89.4.

⁶⁷ Hdt. 8.115.4; *cf.* 5.16.1.

⁶⁸ Hdt. 8.126 sqq.; за топографијата, *cf.* Thuc. 1.63.2.

Артабас го освоил Олинт без поголеми проблеми; откако ги казнил граѓаните, им го предал градот на лојалните Хелени од Халкидик, а за заповедник поставил некој жител на Торона. Потоа продолжил кон Потидија, која можел да ја блокира само од страната на копното, зашто Палена, поради бедемите, му била недостапна. Во текот на оваа опсада е забележана и една епизода на предавство: заповедникот на одредите од Скиона, наводно, се поврзал со Персијците преку порака скриена во пердувите на една стрела, која требало да се истрела на договорено место. За несреќа, во една пригода Артабас го промашил местото и погодил некој од бранителите во рамо, по што целата работа била откриена. Сепак, заповедникот од Скиона минал без казна – за да се зачува моралот на бранителите, но и поради почит кон неговите војници, кои храбро ја бранеле Потидија.⁶⁹

Опасдата траела веќе три месеци кога се случило нешто невообичаено: морето неочекувано се повлекло, па напаѓачите можеле да ѝ пристапат на Потидија и од страната на Палена. Да побрзале да ја искористат можноста, Персијците секако ќе можеле да го освојат градот; но зачудени и уплашени од овој невообичаен природен феномен, тие одолговлекувале и влегле доцна во преминот, па морето се вратило додека биле на две третини од патот. Сите што не знаеле да пливаат се удавиле, а тие што знаеле биле убиени од бранителите кои, во меѓувреме, излегле со чамци. Немаме податоци колку војници изгубил Артабас, но жртвите биле доволно големи, за да го убедат да ја крене опсадата. Во секој случај, Олинт веќе бил освоен, а патот по крајбрежјето бил обезбеден, па тој можел да ја остави Потидија и да му се придружи на Мардониј, кој веќе се подготвувал за конечна пресметка со Атина.

* * *

Човек би очекувал – и навистина би требало – да се знае повеќе за настаните на тракомакедонското крајбрежје во бурните години на последниот персиски поход во Европа. За жал, нашиот главен, а честопати и единствен извор за овие настани не бил ниту загрижен ниту, пак, заинтересиран за периферната логистика на персиската војска. На светогледот на Херодот повеќе му одговарале описите на морални особини и на религиските собитија – камшикувањето и оковувањето на Хелеспонт; отсечените глави на несреќните градители; збрката при излегувањето од Сарди; пребројувањето во трло и пресушувањето реки; со еден збор, сè што би послужило како приказ на „безумното“ азиско и барбарско однесување. Но Херодот е хеленски историограф којшто опишува еден настан од хеленската историја за домашната читателска публика, па во таа смисла може да се најде разбирање за неговиот став.

Сепак, и од малобројните податоци на Херодот, може да се изведат одредени интересни заклучоци. Честопати се нагласува дека македонскиот крал Александар I бил персиски сојузник, дека учествувал во персискиот строј, дека тој бил дел од персиските одреди во Бојотија и во битката кај Платаја; тоа не може да се оспори, но интересен е фактот дека во ниту еден податок кај Херодот не го гледаме Александар како се бори. Ако се земе предвид начинот на којшто Персијците и дотогаш па и подоцна ги воделе воените дејства, станува јасно дека Александар и Македонците не можеле да имаат важна улога во ниту една битка. Улогата на помошните одреди

---

⁶⁹ Hdt. 8.127-129.

била да се занимаваат со обезбедување на патните правци и на веќе освоените места, да ја штитат отстапницата, да се грижат за снабдувањето или, пак, да ја започнат битката со предизвик од далечина, но не и да бидат ударна сила; таа улога им била наменета на одредите во кои кралот и сатрапите имале целосна доверба, а кои по правило биле составени од Иранци.⁷⁰

Очигледно, Македонците не претставувале речиси никаков значителен дел од персиската воена сила, а само за една битка е недвосмислено речено дека зеле учество во неа (и тоа, би рекле, на занемарлив дел од боиштето). Александар, кралот на Македонците – барем според Херодот – нема никаква улога како водач на воен контингент сè до Платаја, каде што се спомнува за последен пат, и тоа не во текот на битката. Зачуваните цртички за персиското минување низ Македонија, расеани низ текстот на Херодот, навестуваат зошто работите стоеле така. Што се однесува до војувањето, улогата на Александар како сојузник, помошник или соборец на Персијците е преценета и нема реална поткрепа во случувањата; територијата на географска Македонија била важна етапна станица, но и еден вид логистичка база за снабдување при напредувањето и повлекувањето на војската на Ксеркс. Во тоа се состоела и улогата на кралството на Аргеадите и на македонскиот крал како персиски сојузник.

---

⁷⁰ Ова лесно може да се увиди и од текстот на Херодот. Нападот кај Термопилите го воделе најсилните одреди, составени од Меди и Кисијци, придружени од Бесмртните; кај Платаја, товарот на битката претежно го поднеле Персите, Медите, Саките, Бактријците и Индијците. Всушност, не е претерано да се каже дека поголем дел од четириесет и седумте именуван етнички контингенти во Дориск (Hdt. 7.59-101) воопшто и не искусиле битка.

Vojislav SARAČINSKI

THREE MOUNTAINS TO GREECE: NOTES ON THE PERSIAN CROSSING THROUGH MACEDONIA

Summary

This paper aims to evaluate several episodes, scattered throughout our sources, which deal with the Persian crossing through Macedonian territory during the last Persian conquest in Europe; or, more precisely, to dissect the episodes which describe the construction of the Athos canal, the journey from Doriscus to Thermai, the passage through the Pierian forests, as well as the episodes that describe the return of the Persian army to Asia, with a special emphasis on the position and the relations of the Macedonian king, Alexander I, with the Persians.

A brief scrutiny of the Persian preparations demonstrates that – even if one chooses to ignore the millions of Asians portrayed by Herodotus – a venture of such scale demanded careful logistics, meticulous planning and huge preparations. As things stand, it appears that Xerxes fully relied not only on the vast wealth and excessive human resources that he had at his disposal, but also on the expertise of his subjects. An excellent example of this is the Athos canal, probably the most impressive reminder of the brief Persian presence in Europe. Whether the construction really lasted two or three years, as stated by Herodotus, the canal was hardly excessive, unnecessary or vain; having in mind the Persian needs at the time, this waterway was more effective and more useful even than the Corinthian *diolkos*. Another point not to be bypassed was a careful inspection, maintenance and, where needed, establishment of a road network; and, certainly, all this work would be in vain, if not supported by reliable information from the field.

It did not take the Persians long to reach geographical Macedonia; and it is precisely here that the task of the historian becomes thorny. It is quite probable that Herodotus had almost no awareness of the ground, and was therefore unable to clearly describe the journey from Doriscus to Thermai. In principle, determining three topographically logical routes is hardly a problem: for example, on the section leading from Strymon to Thermai, one moira would advance towards the middle flow of Echedorus, the other would march to modern Lachana, while the third would pass through Mygdonia. Built upon a not entirely logical conjecture based on Justin, Hammond moves the northernmost of the three Persian moirai much farther north than necessary, seemingly for a reason that has nothing to do with topography – namely, his claim that Xerxes bestowed upon Alexander I control of a large part of Upper Macedonia. However, despite all attempts to see logic in the passage of Justin, it seems the Macedonian kings would need more time to establish control over Upper Macedonia and its basileis.

There were two Persian withdrawals that passed through Macedonia; of these two, the return of a part of the army after the defeat at Salamis is attested to sufficiently enough in the sources. The presentation of this withdrawal, given by the tragediographer Aeschylus, truly befits the nature of his work; however, it does not seem to correspond to reality. On

the contrary, it appears that the Persian chain of supply was effective for the duration of the campaign, primarily due to prudent planning; as the army did not depend on supplies left by the fleet, it is safe to assume that the main roads, as well as the lines of communication, were regularly maintained. This was probably possible because the coastal tribes either sided with the Persians, or were prudent enough to never publicly declare allegiance to either side.

One would – and, indeed, should – expect to find more information on the events on the northern coast of the Aegean in the turbulent years of the last Persian conquest in Europe. These notes, scattered throughout the text of Herodotus, suggest why things are so. It is quite probable that our major – oftentimes our only – source on these events was neither concerned with nor interested in the peripheral logistics of the Persian army. The Macedonians were obviously counted on as auxiliary troops; they were to take care of the roads and supplies, or at most, to begin a battle with a challenge from distance, but they were never intended to present a main attacking force; that role was reserved for the troops that enjoyed the full confidence of the Great King, usually consisting of Iranians only. As to the war, Alexander's role as an ally or a Persian appears to be rather overestimated; geographical Macedonia was an important station and a kind of supply base during the advance and the retreat of the army of Xerxes, but not much more.